پەرستگای کایلاسا

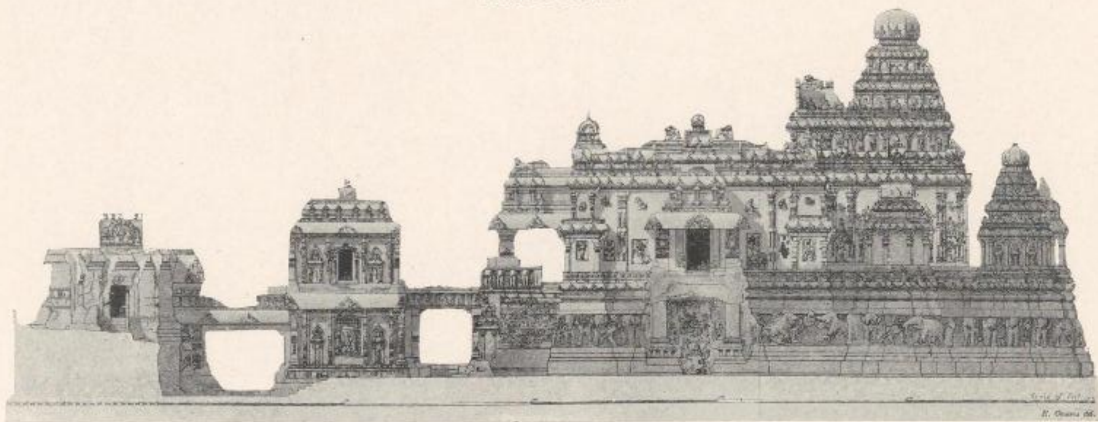
کورتەیەک دەربارەی ناسین و مێژووی بونیادنانی پەرەستگای کایلاسا، و شیکردنەوەی هەموو ئەو بەها ئاینی و فەلسەفییانەی کە لە پشت ئەم پەرەستگا شاخاوییەدا هەن، بە پشت بەستن بەو بەڵگە مێژووییانەی کە هەن.

ئامادەکردن و ڕێکخستنی: وەرزێر مەریوان

مێژووی پەرستگای کایلاسا:

لە هیندستان، هونەر ماڵی خۆی لە 'پەرستگا'دا دۆزییەوە .هەر بۆیە ڕەگ و ڕیشەی هونەری هیندی دەکرێت بۆ سەردەمەکانی بەردینی کۆن (Paleolithic) و بەردینی نوێ (Neolithic) بگەڕێتەوە. بەڵام کاتێک دەگەینە سەردەمی مس–بەردین (Chalcolithic)، نزیکەی ٥٠٠٠ ساڵ لەمەوبەر، کە تێیدا هەم ئامرازی بەردین و هەم مسین بەکار دەهێنران، بەڵام لە هیندستاندا هونەرێک دەبینین کە بە بەراورد بەو سەردەمەی مرۆڤایەتی لەسەر زەوی، تا ڕادەیەکی باش پێشکەوتوو بووە.[1] هەر بۆیە پەرەستگای کایلاسا سەرسوڕهێنەرترین کاری هونەریە کە تەلارساز–پەیکەرتاشە، هیندییەکان پێی گەیشتبن. مێژووی ئەم پەرستگەیە دیاری کراوە. نزیکەی ساڵی ٧٥٤ی زاینی، 'دانتیڤارمان'، یەکێک لە سەرکردە بچووکەکانی دێکان و سەرۆکی خێڵی دێرینی 'ڕاشتراکۆتا'، توانی 'کیرتیڤارمانی دووەم' (کە نەوەی پولاکێسینی مەزن بوو) تێکبشکێنێت و دەسەڵاتی باڵا لە ناوچەی چالۆکیاندا بگرێتە دەست، کە بنەماڵەکەی بۆ ماوەی دوو سەدە و نیو تێیدا مانەوە. ماوەیەکی کورت دوای ئەوە، لەلایەن مامی خۆیەوە، واتە 'کریشنای یەکەم'، لەسەر کار لادرا؛ کریشنا قەڵەمڕەویی برازاکەی فراوانتر کرد و، دیارە بۆ پیرۆزکردنی سەرکەوتنەکەی، دەستی کرد بە بونیاندنانی پەرستگای کایلاسا، وەک پیشاندانی دڵسۆزی بۆ خوداوەند شیڤا، هەر بۆیە پەرستگەی کایلاسا هەمان ئاڕاستەی باوی پەرستگەکانی شیڤای هەیە، واتە دەروازەکەی ڕووی لە ئاوابوونی خۆرە. ناوەکەی لەو چیایەی هیمالایاوە وەرگرتووە کە بەهەشتی ئەفسانەیی شیڤا بووە؛ چونکە شیڤا، وەک ڤیشنوو، وەک هێمایەکی سروشتی خودایەکی شاخاوییە، و ئەو بورجە هەرەمییە بەرزانەی پەرستگەکانی شیڤایان دادەپۆشی، مەبەست لێیان نوێنەرایەتیکردنی کایلاسا بوو، ڕێک وەک چۆن 'سیخارا'ی پەرستگەکانی ڤیشنوو نوێنەرایەتی کێوی ماندارا یان مێرۆیان دەکرد.

---

[1] [1] K.M.MUNSHIb, *Indian Temple Sculpture*, p4-p6.

سوپای بەردتاشە لێهاتووەکانی ژێر فەرمانی کریشنای یەکەم ئەرکێکی گەورەیان گرتە ئەستۆ، کە لەو کاتەدا کارێکی نوێش بوو. لەبری ئەوەی تەنها ناوەوەی پەرستگەیەک لە لێژیی گردێکدا هەڵکۆڵن، یان یەکێکی بچووککراوە لە تاشەبەردێکی گرانێت بتاشن، ئەوان ناوەوەی بەردەکەیان بڕی و چاڵێکیان بە قووڵی ٥٠ بۆ ١٠٠ پێ، درێژی ٢٥٠ پێ و پانی ١٦٠ پێ هەڵکۆڵی، و لە ناوەڕاستیدا پەرستگەیەکی قەبارە تەواوی دوو نهۆمی تاشراویان دروست کرد.[2] ئەو شێوازەی کە پەرستگاکەی پێ تاشراوە پێی دەوترێت "ڤێسارا" .زۆرێک لە نووسەران دەربارەی پەرستگای کایلاسا دەڵێن کە لەسەر شێوازی پەرستگای "ڤیرۆپاکشا" لە "پایتادکاڵ" لە ناوچەی بیجاپور تاشراوە، کە لەلایەن "لاککا مەهادیڤی" شاژنی پاشای چالۆکی "ڤیکرامادیتیا" [٧٣٣ – ٧٤٧ زایینی] دروست کراوە. کەچی دەوترێت خودی ئەو پەرستگایەش لەسەر مۆدێلی پەرستگای "کایلاساناسا" لە "کانچی" دروست کراوە، و شێوازی "پالاڤا "و لە سەردەمی حوکمڕانی "راجاسینهێشوار" لە سەدەی حەوتەمدا دروست کراوە. کەواتە پەرستگای "کایلاسا" لە "ڤێرول" خاوەن ڕەچەڵەکێکە کە بانگەشەی تێکەڵکردنی شێوازەکانی "دراڤیدی" و "چالۆکی" دەکات. بەڵام گومان لەوەدا نییە کە پێکهاتەکە بە شێوەیەکی سەرەکی و زاڵ "چالۆکی"یە. شێوازی چالۆکی بە ناوی خانەوادەی دەسەڵاتداری "چالۆکی"یەوە ناونراوە کە لە ساڵی ٥٥٠ی زایینییەوە تا ناوەڕاستی سەدەی هەشتەم لە "بادامی" لە ناوچەی بیجاپور حوکمڕانییان دەکرد. ئەم شێوازە داهێنراوی ئەو هونەرمەندانە بوو کە لە دەوروبەری بادامی بوون، و تێکەڵەیەکی هاوسەنگ بوو لە نێوان شێوازەکانی "ناگارا" و "دراڤیدا" لەگەڵ زیادکردنی چەندین تایبەتمەندی ڕەسەنی تر. پەرستگای کایلاسا، هەرچەندە ئەشکەوتێکی تاشراوە، بەڵام هەموو تایبەتمەندییەکانی پەرستگایەکی تێدایە کە لە شوێنی کراوەدا دروست کرابێت؛ چونکە هەم لە ناوەوە و هەم لە دەرەوە بە سەربەخۆ لە تاشەبەردەکە تاشراوە. ئەمە تایبەتمەندییەکی بێوێنەیە لە جۆری خۆیدا، و نەمانبیستووە پەرستگایەکی تاشراوی سەربەخۆ لە هیچ شوێنێکی تری جیهاندا هەبێت. جگە لە "شیکهارام" (لوتکەی پەرستگا) کە سەر بە شێوازی دراڤیدییە، هەموو شتێکی تری ئەم پەرستگایە ئەشکەوتییە شێوازی چالۆکییە. "جەیمس فێرگسۆن" دەڵێت: "کایلاسا خۆی یەکێکە لە سەیرترین و سەرنجڕاکێشترین مۆنۆمێنتەکانی هونەری تەلارسازی لە هیندستان. زەوی تەواوی پەرستگاکە ٢٨٠ بە ١٦٠ پێیە. لە ناو حەوشە لاکێشەییەکەدا ڤیمانا یەک وەستاوە کە بەرزییەکەی ٩٦ پێیە، لە بەردەم ئەویشدا هەیوانێکی گەورە هەیە کە لەسەر ١٦کۆڵەکە،ڕاگیراوە.[3]

---

[2] E. B. HAVELL, *The ancient and medieval architecture of India : a study of Indo-Aryan civilization*, P193 - P197.
[3] Ranade, R.d. ,*Ellora*, P1-P26.

کایلاسا تەنها گەورەترین تەلاری ڕاشتراکۆتا نییە، بەڵکو گەورەترین پەرستگای مۆنۆلیتیک ە لە تەواوی هیندستاندا. تەلارسازە دیزاینەرەکەی، وەک چۆن لە پلێتە مسەکانی بارۆدا ئاماژەی پێدراوە، ئەوەندە سەرسام بووە بەو شاکارەی کە دروستی کردووە، هاواری کردووە و وتوویەتی: "ئای، ئایا بە ڕاستی من ئەمەم دروست کردووە؟" تەنانەت "شیلاڤیجایا" کە زیارەتکارێکی "جاینا" بووە لە سەدەی حەڤدەیەمدا، بە جۆرێک وەسفی دەکات کە "هەروەک ئەوە وایە خودی ڤیشواکەرما (خودای تەلارسازی) دروستی کردبێت."

---

* **ڤیسارا** "تێکەڵەیەکی هاوسەنگە" لە نێوان: ناگارا :(Nagara) شێوازی باکووری هیندستان. دراڤیدا :(Dravida) شێوازی باشووری هیندستان. تایبەتمەندییەکان: ئەم شێوازە هەوڵ دەدات بەرزی و لوتکە تیژەکانی باکوور لەگەڵ نهۆمەکان و وردەکارییە زۆرانەی باشوور یەکبخات. هەروەها وەک لە دەقەکەدا هاتبوو، "چەندین تایبەتمەندی ڕەسەنی" تری بۆ زیاد کراوە کە تەنها لەم شێوازەدا دەبینرێن.
* **شێوازی پالاڤا** (Pallava Style) ئاماژەیە بۆ قوتابخانەیەکی هونەری و تەلارسازی کە لە نێوان سەدەکانی ٦ بۆ ٩ی زاینی لە باشووری هیندستان (ویلایەتی تامیل نادوی ئێستا) گەشەی سەند. ئەم شێوازە بە "دایکی تەلارسازیی دراڤیدی" دادەنرێت، چونکە بناغەی ئەو پەرستگا گەورانەی دانا کە دواتر لە هەموو باشووری ئاسیادا بڵاوبوونەوە.

* **ڤیمانا** ئەو پێکهاتە هەرەمییە یان ستوونییە بەرزەیە کە ڕێک دەکەوێتە سەرووی ئەو ژوورە پیرۆزەی کە وێنە یان هێمای خوداوەندی تێدایە. وەک لە دەقەکەدا هاتبوو، بەرزیی ڤیمانای پەرستگای کایلاسا ٩٦ پێیە .

* **جەیمس فێرگسۆن** (James Fergusson) کە لە دەقەکەدا ئاماژەی پێکراوە، یەکێکە لە گرنگترین مێژوونووسە سکۆتلەندییەکانی سەدەی نۆزدەیەم (١٨٠٨–١٨٨٦)، کە بە "باوکی مێژووی تەلارسازیی هیندستان" دادەنرێت.

* **ڕاشتراکۆتا** (Rashtrakuta) ئاماژەیە بۆ یەکێک لە بەهێزترین و گرنگترین ئیمپراتۆرییەتەکانی مێژووی هیندستان، کە لە نێوان سەدەکانی ٨ بۆ ١٠ی زاینی فەرمانڕەوایی بەشێکی زۆری ناوچەکانی ناوەڕاست و باشووری هیندستانیان کردووە.

* **زاراوەی مۆنۆلیتیک** (Monolithic) لە ڕەگی یۆنانی Monos) بە واتای تاقە و Lithos بە واتای بەرد (وەرگیراوە. لە بواری تەلارسازی و مێژوودا بەو پەرستگا یان پەیکەرانە دەوترێت کە تەنها لە یەک پارچە بەردی گەورە تاشراون.

تایبەتمەندییە گشتیەکانی پەرستگای کایلاسا:

سەکۆی پەرستگاکە بەهۆی بەرزییە زۆرەکەیەوە سەرنجڕاکێشە، کە لە جۆری "مانچا"یەکی سادەیە و لە سێ ڕیزە بەردی لێژ پێکهاتووە کە خراونەتە سەر یەک (ئەم ڕیزە بەردانە یارمەتیدەرێکی گەورەن بۆ بەدەستهێنانی بەرزییەکی زۆرتر). بنکە ڕەسەنەکە لە بەشەکانی "جەگاتی" شێوە گۆزەیی، "کشودرا-ڤاجانا"، "کەندەرا"ی بەرز و "پاتیکا"ی سادە پێکهاتووە. ئەوەی شێوەیەکی تایبەت و بەهێز دەبەخشێت بەم بەشە، هەبوونی پەیکەری گەورەی فیلەکانە کە لەگەڵ پەیکەری شێر و بوونەوەرە ئەفسانەییەکان لە بەشی کەندەرادا تێکەڵ کراون. هەرچەندە فیل لە بنکەی هەندێک پەرستگای پالاڤا و چالوکیاشدا دەبینرێت، بەڵام قەبارە و شێوازی تاشینیان لە پەرستگای کایلاسا زۆر گەورەتر و شکۆدارترە. هەروەها بەشی "کاپۆتابەندە ئەدهیسانا" ڕاستەوخۆ لەسەر سەکۆکە دانراوە و بە توندی پێوەی بەستراوەتەوە. ئەم بەشە تەنها بۆ "گودهاماندایا" و لایەکانی پەرستگا بچووکەکان بەکارهاتووە. لە نێوان پەرستگا بچووکەکاندا، ئەم ڕیزە بەردانە وەک جۆرە دیوارێکی پارێزەر دەردەکەون. هەروەها شوێنێکی فراوان بۆ تەوافکردن لە دەوری "ڤیمانا" (کۆمەڵە بینای سەرەکی) جێهێڵدراوە کە سەربازە و ڕووی لە ئاسمانە، ئەمەش وای کردووە پەرستگا بچووکەکان لە شوێنە پیرۆزە سەرەکییەکە جیا ببنەوە. و دیواری ڤیمانا و نەخشەسازییەکەی تیرەی ڤیماناکە تەنها ٣٧ پێیە. دیواری سەرەوەی شاکارێکی هونەرییە؛ لەسەر پلانێکی سێ-بەشی دروست کراوە. کۆڵەکە جێگیرەکانی سەر دیوارەکە بەهۆی بەرزییە زۆرەکەیانەوە، وا نیشان دراون کە لە دوو بەش پێکهاتوون. هەندێک تایبەتمەندی تری ئەم دیوارە بریتین لە: نەخشی بووتەمالا کە لە ژێر لێواری سەقفەکەدا دەبینرێت، وەک زۆرێک لە پەرستگاکانی پالاڤا و چالوکیا. کونجە ڕازاوەکان کە وێنەی نایابی تێدا تاشراوە، وەک دیمەنی دانیشتنی خوداوەندەکان لەسەر کورسی گەڵای لۆتۆس کە لەلایەن تاوس و باڵندەکانەوە دەورەدراون؛ هەروەها پەیکەرە فڕیوەکان: تایبەتمەندییەکی تری بێوێنە لە تەواوی هیندستاندا، هەبوونی پەیکەری ڤیدادهاراکانە لە بەشە چۆڵەکانی سەرەوەی دیوارەکەدا، کە وا نیشان دراون بە ئاسانی لە ئاسماندا دەفڕن یان دێنە خوارەوە. هەر یەکێک لەمانە شاکارێکی پەیکەرسازیی جوڵاوە. و کونجە پیرۆزەکان چەندین شێوەی جیاوازی خوداوەند شیڤایان تێدایە کە لەلایەن گاناکان (پاسەوانە کورتەباڵاکانی شیڤا) و خوداوەندەکانی ترەوە پاڵپشتی دەکرێن. هەروەها پێکهاتەی نهۆمەکان و بەشی سەرەوە، نەخشی "هارا" (ڕیزە پەرستگا بچووکەکان) لە سەروو نهۆمی زەمینییەوە تێکەڵ دەبێت لەگەڵ بەشی خوارەوەی یەکەم نهۆم لە پێکهاتە سێ نهۆمییەکە. ئەم "هارا"یە لە گۆشەکاندا خاوەنی "کەرناکۆتا" و لە ناوەڕاستیشدا خاوەنی "بەدراسالا"یە، ئەو بەشانەی دەکەونە نێوانیانەوە،

چەندین کونجی بچووکیان تێدایە کە بە نەخشی "ئالپەناسی" ڕازێنراونەتەوە. هەرچەندە پەیکەرەکانی ناو ئەم کونجانە بچووک و کەمبایەخ دەردەکەون، بەڵام دیوارەکانی نهۆمی دووەم وێنەی گەورەی خوداوەندەکانی تێدا تاشراوە لە نێوان کۆڵەکەکاندا، لەگەڵ پەیکەری "ئەپسارا" (پەرییە ئاسمانییەکان). نهۆمی دووەم چەندین کونجی تێدایە کە وێنەی "نیدیس" (خوداوەندی گەنجینە)، "ڤیدادھارا" و خوداوەندەکانی تری تێدا دانیشتووە. نهۆمی سێیەمیش وێنەی بچووکی "پەرامەتاکان"ی تێدایە. لە کۆتاییدا و لە سەروو هەموویانەوە، پەیکەری ڤرسا دانراون. و شیکارا و لووتکەی پەرستگاکە بەشی "گریڤا" (گەردن) کە لە سەروو بنکەکەوەیە، هیچ پەیکەرێکی تێدا نییە. "شیکارا" (لووتکەی پەرستگا) کە هەشت لایەنی هەیە، لە ڕووی شێوە و جوانییەوە بەبیری مرۆڤدا دەهێنێتەوە کە هاوشێوەی "دارماراجا ڕاتا"یە لە مەهابالی پورام. هەشت پەنجەرە گەورەکەی ناو شیکاراکە مۆدێلی بچووکی پەرستگا لە ناو خۆیاندا دەگرن. بەشی "ستوپی" (لووتکەی هەرە سەرەوە) لەدەستچووە و نەماوە. ئەگەر ئەو بەشە هەبوایە، بەرزی "ڤیمانا" دەگەیشتە نزیکەی ٧٥ پێ لە سەرەوەی سەکۆکەوە، یان ١٠٠ پێ لە ئاستی زەوییەوە. هەروەها باڵکۆنەکانی "بەدراڤالۆکانا" تایبەتمەندییەکی زۆر کاریگەری دەرەوەی "گودھاماندایا"ن (هۆڵی سەرەکی). ئەم باڵکۆنانە بە فراوانی دروست کراون و بە شێوەیەکی سەرسوورهێنەر و ورد ڕازێنراونەتەوە. و پەیکەری بوونەوەرە کورتەباڵاکان وەک هەڵگرانی قورسایی دەردەکەون کە کێشی سەکۆی دانیشتنەکە هەڵدەگرن. سەکۆی دانیشتنەکە خۆی نەخشی "گاتاپالاڤا"ی (گۆزەی پڕ لە گەڵا) زۆر جوانی تێدا تاشراوە. کۆڵەکە کورتەکان کە پاڵپشتی لێواری سەقفە گەورەکە دەکەن، نەخشی "پورناگات"یان تێدایە، بەڵام بەشەکانی خوارەوەیان بە تەواوی لە شێوازی "کارناتا" دەچن. بەرزایی ئەم باڵکۆنانە وەک ئەوە وایە کە پەرستگایەکی بچووک بن؛ سەقفەکانیان بە نەخشی گوڵی لۆتۆس ڕازێنراونەتەوە. لە سەرووی ئەوانەوە، "بەدراسالا"ی گەورە هەیە کە پەیکەری سەری "گانداراڤاکان" و مۆدێلی پەرستگای دوو نهۆمی لەسەرە. لە گۆشەکاندا، پەیکەری "ڤیماناپالا"کان وەک ئەوەی سەقفی هۆڵەکە بەرز بکەنەوە دەردەکەون .هەروەها پردەکە و تابلۆی کایلاساهارانا باڵکۆنی باشوور لە ڕێگەی پردێکی بەردینەوە کە لە شاخەکە تاشراوە، لە ئاستی زەویدا بەستراوەتەوە بە نهۆمی دووەمی ئەشکەوتی سێ نهۆمی "پارالانکاکا"، کە پێدەچێت مەڵبەندی مامۆستایانی ئایینی (Matha) بێت کە بەرپرس بوون لە پەرستگاکە. لە ژێر ئەم باڵکۆنەدا و لە ناو قووڵاییەکی گەورەدا کە لە سەکۆکەدا هەڵکۆڵراوە، تابلۆ (پەیکەر)ی بەناوبانگی کایلاساهارانا (هەوڵی ڕاڤانا بۆ جوڵاندنی کێوی کایلاسا) دەبینرێت. و دەروازەی پێشەوە هاوشێوەی باڵکۆنەکانە، بەڵام دیواربەستێکی تەواوی هەیە کە بە پەیکەری گەورەی پێشەوەی فیلەکان ڕازێنراوەتەوە. لە لای باکوور و

باشوورەوە، ئەم دیوارە بڕاوە تا ڕێگە بدات بە چوونە ژوورەوە لە ڕێگەی قادرمەکانەوە. بنمیچی ئەم بەشە نەخشی "پەدماشێلا"ی (بەردی لۆتۆس) تێدایە، و لەسەر سەقفەکەش چوار شێری بازنەیی هەبوون کە پاسەوانییان لێ دەکرد، بەڵام ئێستا تەنها دوانیان ماونەتەوە. و دەرگای ناوەوە ئەو دەرگایەی کە لە ڕێگەی دەروازەی پێشەوە دەچێت بۆ ناوەوەی هۆڵی سەرەکی، پێنج ڕیزە نەخشی (Śākhās) لەسەرە، بەڵام تەنها سێ ڕیزیان تاشراون؛ ڕیزی دووەمیان بە نەخشی جەواهیر ڕازێنراوەتەوە. هەروەها دیمەنی "کوشتنی جەتایو " لەم بەشەدا دەبینرێت. هەروەها وردەکارییەکانی دەروازە و کۆڵەکەکان، ڕیزی سێیەمی نەخشی دەروازەکە (جۆرە "خەلڤا"یەکە) وێنەی گاندارڤاکانی تێدایە، و ڕیزی پێنجەمیش (باهیاساخا) بە نەخشی لۆتۆس ڕازێنراوەتەوە. لە بنکەی چوارچێوەی دەرگاکەدا، پەیکەری خوداوەندەکانی ڕووبار دەردەکەون. دوو پاسەوانی دەرگای زەبەلاح لە تەنیشت کۆڵەکە جێگیرەکانی دوو لای دەرگاکە دانراون. هەروەها ناوەوەی فراوانی گودهاماندایا (هۆڵی سەرەکی) ١٦ کۆڵەکەی سەربەخۆی تێدایە کە بە گرووپی چوار تایی دابەشکراون، لەگەڵ کۆڵەکەی هاوشێوە کە بە دیوارەکانەوە نووساون. چوار کۆڵەکە ناوەندییەکە لە جۆری "براهماکانتا"ن و خاوەنی "غاتا"یەکی (سەری کۆڵەکە) گەورەن. کۆڵەکە سەربەخۆکانی تر لە جۆری "ڕوچاکا"ن؛ ئەمانە نەخشی ناوەندییان تێدا نییە و لەبری ئەوە بە نەخشی "غاتا پالاڤا" (گۆزەی پڕ لە گەڵا) کۆتاییان دێت. ڕازاندنەوەی سەر ئەم کۆڵەکانە زۆر بەرزە؛ ڕیزە نەخشی ناوەندی سەر کۆڵەکە براهماکانتاکان دیمەنی گێڕانەوەی داستانی و ئایینی لەسەر تاشراوە. هەروەها بنمیچ و شوێنە پیرۆزەکان، بنمیچی تەختی هۆڵەکە وێنەیەکی مامناوەندی ناتێشای (شیڤا وەک خودای سەما) تێدایە. بنمیچی "ئەنتارالا" (ڕێڕەوی نێوان هۆڵ و ژووری پیرۆز) وێنەی خوداوەندێکی دوو-دەستی تێدایە کە لەلایەن براهما، ڤیشنو و ڤیدادهاراکانەوە دەورەدراوە؛ دیار نییە ئایا ئەمە "پەراشاکتی"یە یان "ئوما". لەسەر دیواری باشووری ئەنتارالا، کونجێک هەیە کە پەیکەری "هارا-گاوری" تێدایە، و دەروازەی گەربەگریها (ژووری هەرە پیرۆزی پەرستگا) لە لای چەپ و ڕاستیەوە دوو پەیکەری گەورەی خوداوەندەکانی ڕووبار، گانگا و یامونای لێیە (کە ئێستا بێ سەرن). چوارچێوەی دەرگاکە پێنج ڕیزە نەخشی هەیە و تەنها لە هەندێک خاڵی بچووکدا لەگەڵ دەرگای هۆڵە گەورەکە جیاوازە. هەروەها سەقفی دەرەوەی هۆڵەکە سەقفی سەرەکی "گودهاماندایا" لە سەرەوە بە نەخشی گوڵی لۆتۆسی گەورە داپۆشراوە کە "کۆتا"یەکی لە ناوەڕاستدایە. ناو بازنەی هەرە ناوەوەی لۆتۆسەکە، چوار شێری بەهێز پاسەوانی لێ دەکەن کە بە شێوەی بازنەیی دانراون. هەروەها دیمەنە داستانییەکان لەسەر قادرمەکان هەردوو لایەن و پێشەوەی دوو قادرمە گەورەکەی لای ڕۆژئاوا بە شێوەیەکی پەیکەرسازی مامەڵەیان لەگەڵ کراوە؛ لە

لای باشووری قادرمەی باشووری ڕۆژئاوا، چەندین ڕیزە دیمەنی یەک لەدوای یەکی داستانی ڕامایاناتاشراون. لە لای باکووری قادرمەی باکووری ڕۆژئاواشدا، دیمەنەکانی داستانی مەهابەهاراتا دەبینرێن. بەرەی ڕووی ڕۆژئاوای هەردوو قادرمەکە خاوەنی پێکهاتەیەکی "شالا"ن کە وەک دەروازەی چوونە ژوورەوە کار دەکەن. ڕیزە دیمەنە گێڕانەوەییەکانی لای باکوور و باشوور زۆر بە باشی لەگەڵ شێوەی تەلارسازیی پەرستگاکە تێکەڵ نابن، بەڵام بەرە شووشەییەکانی "شالا" لە لای ڕۆژئاوا لەگەڵ گشتیدا گونجاون. هەروەها پانێڵەکانی خوداوەندەکان لە لای ڕۆژئاوا، لە نێوان گۆپورا بچووکەکان و ناوچەی ناوەندی ژێر دەروازەی پێشەوە، پانێڵی خوداوەندەکان لە نێوان کۆڵەکە ڕازاوەکانی جۆری "براهماکانتا"دا دانراون. لە لای باشوور، لە سەروو پەیکەرێکی شێری شێوێندراو لە دەستەچەپی دەروازەکە، پەیکەرێکی بچووکی شیڤا لەسەر "ناندی" دانیشتووە. پانێڵە گەورە ناوەندییەکە وێنەی براهما نیشان دەدات کە لەلایەن خزمەتکارە مێینەکانەوە دەورەدراوە، و ئەو پەیکەرەی لە لای چەپە وێنەی ڤیشنویە بە وەستاوەیی. لە لای باکوور، لە دەستەڕاستی دەروازەی شالا، وێنەی ڕاڤانا نیشان دراوە کە خەریکی لەرزاندنی کێوی کایلاسایە، لەگەڵ پەیکەری پاسەوانی دەرگا کە لە "بایراڤا" دەچن لە پانێڵەکانی تەنیشتیدا. هەروەها پەیکەرەکانی ژێر پردەکە لەو ناوچەیەی لای ڕۆژئاوا کە دەکەوێتە ژێر دەروازەی پێشەوە و ئەو پردەی دەیبەستێتەوە بە هۆڵی "ناندی-ماندابا"، پەیکەرێکی شکۆداری شیڤا لەسەر دیواری ڕۆژهەڵات هەیە (کە زۆرجار بە "مەهایۆگی" دادەنرێت. هەروەها پەیکەرێکی گاجانتاکا (شیڤا وەک بکوژی فیل) لەسەر دیواری ڕۆژئاوا هەیە. هەروەها پەرستگا بچووکەکان دوو پەرستگای گۆشەیی لە باشووری ڕۆژهەڵات و باکووری ڕۆژهەڵات، و سێ پەرستگای لایەنی لە باکوور، ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا لەسەر سەکۆکە لە دەوری ڤیمانا سەرەکییەکە وەستاون. هەروەها دوو پەرستگای بچووکی داخراو لە تەنیشت دوو دەرگاکەی لای ڕۆژئاوای هۆڵی سەرەکین. ئەم حەوت بەشە، لەگەڵ هۆڵی "ناندی-ماندابا"، پێکەوە دەکرێت وەک هەشت پەرستگا پاشکۆکە هەژمار بکرێن[4].

* **مانچابادرا** (Mañcabhadra): ئەمە جۆرێکی دیاریکراوی سەکۆیە (Upapīṭha) کە لە بنکەی پەرستگاکاندا بەکاردێت. تایبەتمەندی ئەم سەکۆیە ئەوەیە کە ڕوکارەکەی بە چەندین نەخشی جیاواز (وەک فیل، شێر، یان دیمەنی داستانی) دابەشکراوە.

* لە تەلارسازیی پەرستگاکانی هیندستاندا، **جەگاتی** (Jagati) بە واتای ئەو سەکۆ یان بنکە بەرزە دێت کە پەرستگاکەی لەسەر بنیاد نراوە. ئەمە یەکێکە لە تایبەتمەندییە دیارەکانی تەلارسازیی "هیندۆسی".

* لە تەلارسازیی پەرستگاکانی هیندستاندا، **کەندەرا** (Kandhara) یان زۆرجار بە گالا (Gala) ناودەبرێت، بە واتای "گەردن" یان ئەو بەشە ناوەندییە "قووڵ و نزمە" دێت کە لە پێکهاتەی بنکەی پەرستگاکەدا دەردەکەوێت.

[4] K.M. Suresh, *Encyclopaedia Of Indian Temple Architecture*, P111-P120

* لە تەلارسازیی کلاسیکی هیندستاندا، **پاتیکا** (Paṭṭikā) بە واتای "ڕیزە بەردێکی پان و تەخت" دێت کە بە شێوەیەکی ئاسۆیی لە پێکهاتەی بنکە یان ستوونی پەرستگاکاندا دەردەکەوێت. ئەم زاراوەیە یەکێکە لە توخمە سەرەکییەکانی پۆلێنکردنی بەشەکانی بنکەی پەرستگا (Adhisthana).

* زاراوەی **کاپۆتابەندە ئەدهیسانا** (Kapōtabandha Adhisthāna) یەکێکە لە جۆرە سەرەکی و شکۆدارەکانی بنکەی پەرستگا (Adhisthāna) لە تەلارسازیی دراڤیدی (باشووری هیندستان)، کە لە سەردەمی ئیمپراتۆریەتی "ڕاشتراکۆتا" و "چالوکیا"دا زۆر باو بووە.

* لە تەلارسازیی پەرستگاکانی هیندستاندا، **گودهاماندایا** (Gūḍhamaṇḍapa) بە واتای "هۆڵی داخراو" یان "هۆڵی نادیار" دێت. ئەمە هۆڵێکی سەرەکیی گەورەیە کە دەکەوێتە نێوان دەروازەی دەرەوە و ژووری پیرۆزی پەرستگاکە (Garbhagrha).

* لە چوارچێوەی پەرستگا کۆنەکانی هیندستان و ئایینەکانی وەک هیندۆسی، جاینا و بودی، تەوافکردن (کە بە زمانی سانسکریت پێی دەوترێت Pradakshina - پراداکشینا) یەکێکە لە گرنگترین ڕێوڕەسمە ئایینییەکان.

* لە تەلارسازیی پەرستگاکانی هیندستاندا، **دیواری ڤیمانا** (Vimana Bhitti) ئەو بەشە ستوونییە سەرەکییەیە کە لەسەر بنکەی پەرستگاکە (Adhisthana) ڕاوەستاوە و "ژووری پیرۆز" (Garbhagrha) دەورە دەدات.

* **بووتەمالا** (Bhūtamālā) یەکێکە لە نەخشە هەرە سەرنجڕاکێش و زیندووەکانی سەر دیوار و بنکەی پەرستگاکان. ئەم دەستەواژەیە لە دوو وشە پێکهاتووە: "بووتە" (Bhūta) کە بە واتای ڕۆحە بچووکەکان یان زیندەوەرە ئەفسانەییەکان دێت، و "مالا" (Mālā) کە بە واتای ڕستە یان زنجیرە دێت.

* لە تەلارسازیی کلاسیکی هیندی و بەتایبەتی لە شێوازی "دراڤیدی" (باشووری هیندستان)، **کاپۆتا** (Kapōta) یەکێکە لە گرنگترین و دیارترین توخمەکان. وشەی کاپۆتا لە زمانی سانسکریتدا بە واتای "کۆتر" دێت، چونکە شێوەی ئەم بەشە لە کۆتر دەچێت کە لەسەر لێوارێک وەستابێت.

* لە تەلارسازیی پەرستگاکانی هیندستاندا، **ڤیدادهارا** (Vidyadhara) بە واتای "هەڵگرانی زانیاری یان جادوو" دێت. ئەمانە جۆرە بوونەوەرێکی ئاسمانی یان نیوە-خوداوەندن کە لە نێوان جیهانی مرۆڤ و جیهانی خوداوەندەکاندا دەژین.

* لە میتۆلۆژیای هیندیدا، **گاناکان** (Gaṇas) کۆمەڵێک بوونەوەری ئەفسانەیی بچووکن کە وەک خزمەتکار و پاسەوانی خوداوەند "شیڤا" ناسراون. وشەی "گانا" لە زمانی سانسکریتدا بە واتای "کۆمەڵە" دێت.

* لە تەلارسازیی پەرستگاکانی باشووری **هیندستان (شێوازی دراڤیدی)، هارا** (Hāra) یەکێکە لە گرنگترین و جوانترین توخمەکان کە لە تەلارە بەرزەکان و نهۆمەکانی سەرەوەی پەرستگاکاندا دەبینرێت. وشەی "هارا" لە زمانی سانسکریتدا بە واتای "ملوانکە" دێت.

* لە تەلارسازیی پەرستگاکانی هیندستاندا، **کەرناکۆتا** (Karṇakūṭa) یەکێکە لە پێکهاتە سەرەکییەکانی ئەو "ملوانکە" بەردینەی (Hāra) کە لە بەشەکانی پێشوودا باسمان کرد.

* لە تەلارسازیی پەرستگاکانی هیندستاندا (شێوازی دراڤیدی)، **بەدراشالا** (Bhadraśālā) یەکێکە لە توخمە هەرە دیارەکانی ناو ئەو "ملوانکە" بەردینەی (Hāra) کە دەوری نهۆمەکانی پەرستگاکە دەدات.

* لە تەلارسازیی کلاسیکی هیندی و بەتایبەتی لە شێوازی باشوور (دراڤیدی)، **ئالپەناسی** (Alpanāsī) یەکێکە لە وردەکارییە هەرە باوەکانی سەر لێوارە بەردینەکان. ئەم زاراوەیە لە دوو وشە پێکهاتووە: "ئالپە" (Alpa) بە واتای بچووک، و "ناسی" (Nāsī) بە واتای پەنجەرەی کەوانەیی یان ئەو نەخشە کەوانەییەی کە لە شێوەی سەری "فیل" یان "کۆتر" دەچێت.

* لە تەلارسازیی پەرستگاکانی هیندستاندا، **پەرامەتا** (Paramata) یان پەرا-مەتا بە واتای "پەیکەری لاوەکی" یان ئەو خوداوەندانە دێت کە لە دەوروبەری خوداوەندی سەرەکی جێگیر کراون. ئەم زاراوەیە زیاتر ئاماژەیە بۆ ئەو پەیکەرە ئایینییانەی کە لەسەر دیوارە دەرەوەکانی ژووری پیرۆز (Garbhagrha) تاشراون.

* لە تەلارسازی و ئایینی هیندۆسیدا، **ڤرسا** (Vṛṣa) یان **ڤریشابها** (Vrishabha) بە واتای "گا" دێت. ئەم پەیکەرە یەکێکە لە گرنگترین توخمەکان لەو پەرستگایانەی کە بۆ خوداوەند "شیڤا" تەرخان کراون (وەک پەرستگای کایلاسا).

* لە تەلارسازیی پەرستگاکانی هیندستاندا، **شیکارا** (Śikhara) بە واتای "لووتکە" یان "چیای بەرز" دێت. ئەمە دیارترین و بەرزترین بەشی پەرستگاکەیە کە لە سەرووی ژووری پیرۆزەوە (Garbhagṛha) بنیاد نراوە.

* لە تەلارسازیی پەرستگاکانی هیندستاندا، **مەهاناسی** (Mahānāsī) بە واتای "پەنجەرە کەوانەییە گەورەکە" دێت. ئەم زاراوەیە لە دوو بەشی "مەها" (گەورە) و "ناسی" (پەنجەرەی کەوانەیی یان نەخشی سەری فیل) پێکهاتووە.

* لە تەلارسازیی پەرستگا کۆنەکانی هیندستاندا (بەتایبەت لەو پەرستگایانەی لە تاشەبەردی یەکپارچە تاشراون وەک کایلاسا)، **بەدراڤالۆکانا** (Bhadrāvalōkana) بە واتای "بالکۆنی ڕازاوە" یان "پەنجەرەی دەرپەڕیوی ناوەندی" دێت.

* لە تەلارسازیی پەرستگاکانی هیندستاندا، **بهاراڤاهاکا** (Bhāravāhaka) یان بهارا-پووترا بە واتای "هەڵگرانی قورسایی" دێت. ئەمانە کۆمەڵێک پەیکەری بچووکن کە بە شێوەیەکی فیزیکی وا نیشان دەدرێن کە قورسایی تەواوی بیناکە، ستوونەکان، یان سەقفەکەیان لەسەر شانە.

* لە تەلارسازیی کلاسیکی هیندیدا، **کاکشاسانا** (Kakṣāsana) بە واتای "پشتێنی کورسی" یان "سەکۆی دانیشتن بە پشتبەستن" دێت. ئەم توخمە زۆربەی کات لەو بالکۆنە دەرپەڕیوانەدا دەبینرێت کە پێیان دەوترێت "بەدراڤالۆکانا".

* لە تەلارسازی و هونەری کلاسیکی هیندیدا، **پورناگاتا** (Pūrṇaghaṭa) یەکێکە لە پیرۆزترین و کۆنترین سیمبولەکان. ئەم وشەیە لە دوو بەشی "پورنا" (Pūrṇa) بە واتای پڕ یان تەواو، و "گاتا" (Ghaṭa) بە واتای گۆزە پێکهاتووە.

* لە تەلارسازیی پەرستگاکانی هیندستاندا، **کارناتا** (Karṇāṭa) ئاماژەیە بۆ شێوازێکی تایبەتی تەلارسازی کە لە ناوچەی باشوور و ناوەڕاستی هیندستان (بە تایبەتی لە ویلایەتی کارناتاکای ئێستا) گەشەی سەندووە. ئەم شێوازە بە تێکەڵەیەک لە نێوان شێوازی باکوور (Nagara) و شێوازی باشوور (Dravida) دادەنرێت.

* لە میتۆلۆژیا و تەلارسازیی هیندیدا، **گاندارڤا** (Gandharva) بە واتای "مۆسیقاژەنە ئاسمانییەکان" دێت. ئەمانە جۆرە بوونەوەرێکی پیرۆزن کە لە نێوان جیهانی مرۆڤ و جیهانی خوداوەندەکاندا دەژین و ئەرکی سەرەکییان ژەنینی مۆسیقا و گۆرانی وتنە بۆ کات بەسەربردنی خوداوەندەکان.

* لە تەلارسازیی پەرستگاکانی هیندستاندا، **ڤیماناپالا** (Vimānapāla) یان هەندێک جار بە ڤیمانە-پالا ناودەبرێت، ئاماژەیە بۆ ئەو پەیکەرە "پاسەوانانە"ی کە ئەرکی پاراستنی تەلاری سەرەکیی پەرستگاکەیان (Vimāna) پێ سپێردراوە.

* له ناو پەرستگای کایلاسا له ئێلۆرا، تابلۆی **کایلاساهارانا** (Kailāsaharaṇa) یان "ڕاوەشاندنی کێوی کایلاسا"، به یەکێک له شاکاره هەره مەزن و کاریگەرەکانی پەیکەرسازیی جیهان دادەنرێت. ئەم تابلۆیه باس له داستانێکی نێوان ڕاڤانا (پاشای دێوەکان) و خوداوەند شیڤا دەکات.

* له تەلارسازی و کلتووری هیندیدا، **مەتا (Matha)** که زۆرجار وەک "مات" یان "ماتئا" دەخوێنرێتەوە، به واتای "خانەقا"، "پەیمانگا" یان "قوتابخانەی ئایینی" دێت. ئەم شوێنه تەنها پەرستگا نییه، بەڵکو ناوەندێکی زانستی و ڕوحییه که مامۆستایانی ئایینی و فەیلەسوفەکان تێیدا دەژین و وانه دەڵێنەوە.

* ه تەلارسازیی پەرستگاکانی هیندستاندا، **پەدماشیلا** (Padmaśilā) یەکێکه له وردەکارییه هەره جوان و سەرنجڕاکێشەکانی سەقف، بەتایبەتی له ناوەڕاستی تاق و گۆبەنەکاندا.

* **شاکا** (Śākhā) به واتای "لق" یان "ڕیزه نەخشی ستوونی" دێت. ئەم زاراوەیه تایبەته بۆ ئەو چوارچێوه بەردینه ئاڵۆزانەی که دەوری دەروازەی ژووری پیرۆز (Garbhagrha) یان دەرگای سەرەکیی پەرستگاکه دەدەن.

* له تەلارسازیی پەرستگاکانی هیندستاندا، **نەخشی جەواهیر** یان ڕەتنا-شاکا (Ratna-śākhā) یەکێکه له شریته ڕازاوەکانی دەوری چوارچێوەی دەرگا و ستوونەکان، که تێیدا بەردەکه به شێوەی "بەردی بەنرخ و جەواهرات" تاشراوه.

* له پەرستگای کایلاسا له ئێلۆرا، **تابلۆی جەتایوڤادها** (Jatāyuvadha) یان "کوشتنی جەتایو"، یەکێکه له گرینگترین و پڕوپڕۆژەترین دیمەنه داستانییەکان که لەسەر دیواری باشووری پەرستگاکه تاشراوه. ئەم تابلۆیه بەشێکه له زنجیره چیرۆکەکانی داستانی ڕامایانا.

* له تەلارسازیی پەرستگاکانی هیندستاندا (بەتایبەت لەو پەرستگایانەی له تاشەبەردی ئەشکەوتەکان تاشراون وەک ئێلۆرا و ئەجانتا)، **خەلڤا** (Khalva) یان کالڤا ئاماژەیه بۆ "کەناڵ یان جۆگەی ئاو"

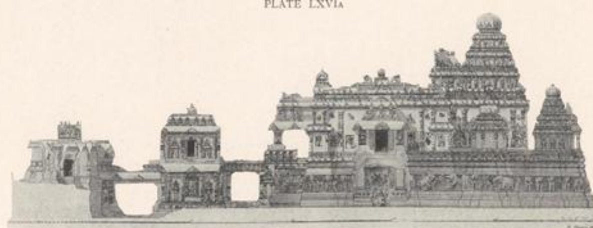
* **باهیاساخا** (Bāhyaśākhā) یەکێکه له گرنگترین شریته نەخشێنراوەکانی چوارچێوەی دەرگاکان. ئەم وشەیه له "باهیا" (Bāhya) به واتای "دەرەوە" و "ساکا" (Śākhā) به واتای "لق یان ڕیزه نەخش" پێکهاتووه.

* **دووارایالا** (Dvārapāla) به واتای "پاسەوانی دەروازە" دێت. ئەمانه پەیکەری زەبەلاح و شکۆدارن که له هەردوو لای دەروازەی سەرەکیی پەرستگا یان دەرگای ژووری پیرۆز (Garbhagṛha) دادەنرێن.

* **براهماکانتا** (Brahmakānta) ئاماژەیه بۆ شێوازێکی دیاریکراوی تاشینی ستوون که چوارگۆشەیه. ئەم زاراوەیه بەشێکه لەو پۆلێنبەندییەی که ستوونەکان بەپێی ژمارەی لایەکانیان دابەش دەکات.

* له زمانناسیی هیندیدا، **غاتا** (Ghaṭa) به واتای "گۆزە" یان "دەفرێکی خڕی ئاو" دێت. ئەم توخمه یەکێکه له گرنگترین بەشه پێکهێنەرەکانی ستوون و نەخشه پیرۆزەکان له پەرستگا کۆنەکاندا.

* **ڕوچاکا** (Rucaka) یەکێکه له سادەترین و له هەمان کاتدا گرنگترین جۆرەکانی ستوون. ئەم زاراوەیه ئاماژەیه بۆ ئەو ستوونانەی که تەواوی جەستەیان چوارگۆشەیه و هیچ گۆڕانکارییەکی زۆریان تێدا نەکراوه بۆ ئەوەی ببنه هەشت گۆشه یان بازنەیی.

❋ **غاتا پالاڤا** (Ghaṭa-pallava) یەکێکە لە جوانترین و دەوڵەمەندترین نەخشەکان کە لەسەر ستوونەکان دەتاشرێت. ئەم زاراوەیە لە دوو بەشی "غاتا" (گۆزە) و "پالاڤا" (گەڵا و لک و پۆپی دار) پێکهاتووە.

❋ **ئەنتارالا** (Antarāla) بە واتای "نشینگەی ناوەندی" یان "ڕێڕەوی نێوان" دێت. ئەم بەشە وەک پردێکی بەستەرەوە کار دەکات لە نێوان هۆڵی گەورەی پەرستشکاران و ژووری پیرۆزی خوداوەند.

❋ **پەیکەری "هارا-گاوری"** (Hara-Gauri) یەکێکە لە جوانترین و باوترین دیمەنەکان، کە تێیدا خوداوەند شیڤا (هارا) و هاوسەرەکەی پارڤاتی (گاوری) پێکەوە نیشان دەدرێن.

❋ **گەرەبەگریها** (Garbhagṛha) پیرۆزترین و ناوەندیترین بەشی پەرستگاکەیە، کە پێی دەوترێت "ژووری منداڵدان" یان "ناوکی پەرستگا". دەروازەی ئەم ژوورە تەنها دەرگایەکی ئاسایی نییە، بەڵکو گرنگترین خاڵی پەیوەندییە لە نێوان مرۆڤ و خوداوەندا.

❋ **گانگا** (Ganga) و **یامونا** (Yamuna) دوو خوداوەندی نیشانەی ڕووبارە هەرە پیرۆزەکانن. لە پەرستگای کایلاسادا، پەیکەری ئەم دوو خوداوەندە لەسەر تاشەبەردەکان بە وردەکارییەکی زۆرەوە تاشراون و لە دەوروبەری دەروازەکاندا جێگیر کراون.

❋ لە تەلارسازیی پەرستگاکانی هیندستاندا، بەتایبەتی لە شێوازی "**ناگارا**" (باکوور و ناوەڕاست)، **گودهاماندا‌پا** (Gūḍhamaṇḍapa) ئاماژەیە بۆ "هۆڵی داخراو" یان "هۆڵی تاریک" کە پێش ژووری پیرۆز (Garbhagṛha) دەکەوێت.

* **داستانی ڕامایانا** (Rāmāyaṇa) یەکێکە لە دوو داستانە هەرە گەورە و پیرۆزەکەی هیندستان (ئەوی تریان مەهاباراتایە). ئەم داستانە باس لە گەشت و ژیانی شازادە ڕاما دەکات و پڕە لە وانەی ڕەوشتی، وەفاداری، و شەڕی نێوان چاکە و خراپە.

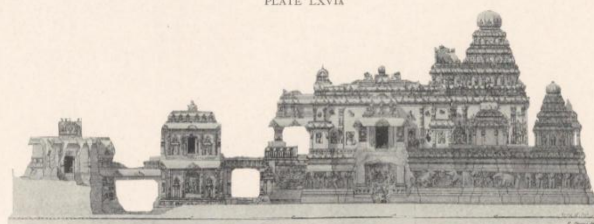
❋ **مەهابەهاراتا** (Mahābhārata) گەورەترین و درێژترین داستانی شیعرییە لە مێژووی مرۆڤایەتیدا. ئەم دەقە پیرۆزەی هیندستان نزیکەی ١٠٠ هەزار بەیتە (واتە دە ئەوەندەی داستانی "ئیلیادە و ئۆدیسە"ی یۆنانی دەبێت).

❋ لە تەلارسازیی پەرستگاکانی هیندستاندا (بەتایبەت لە شێوازی باشوور یان دراڤیدی)، **شالا** (Śālā) یەکێکە لە گرنگترین توخمە ڕازاوەکان کە لەسەر سەقف و نهۆمە بەرزەکاندا دەبینرێت.

❋ لە تەلارسازیی پەرستگاکانی باشووری هیندستاندا (شێوازی دراڤیدی)، **گۆپورا** (Gopura) یان **گۆپورام** بریتییە لەو دەروازە یان تاوەرە زەبەلاح و ڕازاوەیەی کە لەسەر دەرگای چوونە ناوەوەی حەوشەی پەرستگاکە دروست دەکرێت.

❋ لە ئایین و تەلارسازیی هیندستاندا، **نا‌ندی** (Nandi) ناوی ئەو گایە پیرۆزەیە کە وەک هاوەڵ، پاسەوان، (ئەو ئامرازەی سواری دەبێت) بۆ خوداوەند شیڤا کار دەکات. لە هەر پەرستگایەکی شیڤادا (وەک پەرستگای کایلاسا)، نا‌ندی ڕۆڵێکی سەرەکی دەگێڕێت.

❋ لە ئایینی هیندۆسیدا، **ڤیشنو** (Vishnu) یەکێکە لە سێ خوداوەندە هەرە باڵاکان (Trimurti)، کە پێکدێن لە: **براهما** (دروستکەر)، **ڤیشنو** (پارێزەر)، و **شیڤا** (وێرانکەر/گۆڕەر). ڕۆڵی سەرەکیی ڤیشنو بریتییە لە پاراستنی گەردوون و هێشتنەوەی هاوسەنگی لە نێوان چاکە و خراپەدا.

* لە داستانی ڕامایانادا، **ڕاڤانا** (Rāvaṇa) پاشای دێوەکان (ڕاکشاساکان) و دەسەڵاتداری دوورگەی "لانکا"یە. ئەو وەک نەیاری سەرەکیی ڕاما دەردەکەوێت، بەڵام کارەکتەرێکی زۆر ئاڵۆز و سەرنجڕاکێشە.

* لە میتۆلۆژیای هیندۆسی و تەلارسازیی پەرستگاکاندا، **بایراڤا** (Bhairava) یەکێکە لە ترسناکترین و بەهێزترین شێوەکانی خوداوەند شیڤا. ئەم ناوە لە وشەی "بای" (Bha) و "ڕاڤا" (Rava) هاتووە، کە ئاماژەیە بۆ "پاراستن" و "ترسێنەر".

* لە تەلارسازیی پەرستگای کایلاسادا، **ناندی-مانداپا** (Nandi-maṇḍapa) ئەو هۆڵە یان سەکۆیە بەردینە تایبەتەیە کە پەیکەری گای پیرۆز (ناندی) تێدا جێگیر کراوە. ئەم هۆڵە تەنها شوێنێکی سادە نییە، بەڵکو بەشێکی ئەندازیاری و سیمبولیی زۆر گرنگە.

* لە فەلسەفە و هونەری هیندیدا، **مەهایۆگی** (Mahāyogī) یەکێکە لە نازناوە هەرە باڵاکانی خوداوەند شیڤا. ئەم وشەیە لە دوو بەشی "مەها" (گەورە یان باڵا) و "یۆگی" (کەسێک کە یۆگا و تێڕامان ئەنجام دەدات) پێکهاتووە، واتە "یۆگییە مەزنەکە".

* لە میتۆلۆژیای هیندۆسیدا، **گاجانتاکا** (Gajāntaka) یان گاجاسورا-سامهارا (Gajasura-samhara) یەکێکە لە پڕجوڵەترین و بەهێزترین شێوەکانی خوداوەند شیڤا، کە تێیدا وەک "بکوژ یان تێکشکێنەری دێوی فیل" نیشان دەدرێت.

هێزی خەیاڵکردن لە دروستکردنی پەرستگای کایلاسا:

بەهۆی بوێری لە خەیاڵکردن و شکۆمەندی لە جێبەجێکردندا، پەرستگای کایلاسا لە ئیلۆرا وەک خوڵقاندنێکی باڵای هەوڵی مرۆیی هەژمار کراوە. وەک دیارە کۆمەڵە پەرستگا پان و بەرینەکە، کە بە تەواوی لە بەرد تاشراوە، پەرستگایەکی شایستە بووبێت بۆ خوداوەند شیڤا کە نشینگەی دڵخوازی ئەو کێوی کایلاسایە*. داتاشراوە نایابەکان، کە گوزارشت لە ئەفسانە و چیرۆکەکانی پەیوەست بە خوداوەندەکە و چیرۆکەکانی ڕامایانا و مەهاباراتا دەکەن، تەواوی ڕووە کراوەکانی شوێنەوارەکە دادەپۆشن. ئەم کارانە کە بە گەورەییەکی بێوێنە خەیاڵکراون و بە هەست و لێهاتووییەکی وەها مامەڵەیان لەگەڵ کراوە، بە کۆمەڵ یەکێک لە دیارترین دەستکەوتە بەهێزەکان پێکدەهێنن. و لە هەموو بابەتێکدا کە لە پەرستگاکەدا وێنا دەکرێت، باڵاترین ساتەوەختی دەروونی، چ هی شادییەکی بێسنوور بێت یان خۆبەدەستەوەدانێکی تەواو بە توندییەک کێشراوە کە کەم جار هاوتای بینراوە. و هێزی خەیاڵی پەیکەرسازەکان، دەگۆڕدرێت بۆ نیشانەیەکی ئەبەدی، بۆ ڕاستییەکی باڵای ئەفسانەیی دیاریکراو یان پیشاندانی کردارێکی یەزدانی. وەک پیشاندانی هەموو بارێکی دەروونی، چ شکۆمەندیی سەمای شیڤا ناتاراجا* بێت، یاخود تووڕەیی شیڤا بایرەڤا*، یان خێراییە ترسناکەکەی فڕینی بەناو هەوادا، یان هێزی وێرانکاری، یاخود غەریزەی شیرینی عەشق و سۆز، هەموویان بە دڵسۆزییەکی گونجاو و بێخەوش دەربڕدراوە و نەخشێنراون. لەم تاشراوە نایاب و وەستایانەیەدا، وەک بڵێیت درامای خودی ژیان لە ڕەهەندە جیاوازەکانیدا پێشکەش کرابێت. ئەو بابەت و ناوەڕۆکانەی لە پەرستگای کایلاسادا کێشراون بێشومارن و هیچ وەسفێک، هەرچەندە پاراویش بێت، بەس نییە

بۆ گەیاندنی بیرۆکەیەکی دروست دەربارەی ئەو هێز و ئەزموونە جیاوازانەی ژیان کە لە چوارچێوەی ئەفسانە و چیرۆکە یەزدانییەکاندا بەرجەستە کراون. و لە نێوان زۆرێک لە نەخشە بەرزە جوان و بوێرەکاندا، دەکرێت لێرەدا وەک نموونە ئاماژە بە چەند دانەیەکی کەم بکەین. وێناکردنی ژن و مێردێک هەیە کە بە توندی باوەشیان بەیەکدا کردووە. "ڕێنی گرووسێت"* ئەم بابەتە، کە بە "ماچ" وەسفی دەکات، بە یەکێک لە "بەهێزترین کارەکانی هونەر لە هەموو جیهاندا" دادەنێت. بە شێوازێکی وەستایانە، هونەرمەندەکە لێرەدا جۆش و خرۆشێکی شادومانە و ئارام، هەروەها خۆبەدەستەوەدانێکی بێخەمی لە توندیی ئەو ساتەوەختەدا وێنا کردووە. و دیمەنە مەزنەکەی هەوڵی "ڕاڤانا"*ی پاشای ڕاکشاسا بۆ لەناوبردنی کێوی کایلاسا، نشینگەی شیڤا، دیسانەوە وێناکردنێکی بەهێز و سەرکەوتووانەی ئەفسانەیەکی یەزدانییە. ئەو بارە دەروونی و کردارانەی نیشان دراون جۆراوجۆرن و هەر یەکێکیان بە وردییەوە وێنا کراون. لە نیوەی خوارەوەی پێکهاتەکەدا، پاشای ڕاکشاسا دەبینین کە هەوڵ دەدات چیاکە لە ڕەگەوە هەڵکەنێت، و ئەو هەوڵە زەبەلاحەی کە بۆ گۆڕانکارییەکی گەردونی وەها پێویستە، لە قۆڵەکەیدا بەرجەستە کراوە کە وزەیەکی چڕیان تێدا نیشان دراوە. وادیارە چیاکە هەست بە لەرینەوەی ئەو هێزە دەکات، و خوداوەند (پارڤاتی)* بە شڵەژاوی دەلەرزێت و دەست بە گەورەکەیەوە دەگرێت، لە کاتێکدا خزمەتکارێک دەبینرێت کە ڕادەکات لەو کاتەدا. بەڵام خوداوەندەکە بە هێمنی و بەبێ جووڵە دەمێنێتەوە و تەنها بە ئاماژەیەکی سادەی داگرتنی پێیەکی، کۆتایی بەو هەرایە دەهێنێت و ئارامی لەناو شڵەژانەکەدا بەرپا دەکات. ئەم پێکهاتە بەردینە تاشراوە، کە لە ڕووی پان و بەرینییەوە جێگەی سەرسامییە و لە بەرجەستەکردنی فراوانترین جۆری مەزاج و هەستەکاندا چڕو پڕە، لە ڕووی جۆش و خرۆشی درامی و کوالیتی پێشکەشکردنی بابەتێکی داستانی، بە بێهاوتا دەمێنێتەوە. نەخشاندنێکی ورد و جیاواز کە کارەکتەری هەر فیگەرێک دیاری دەکات، و بە بەرپرسیارییەتیەکی زۆرەوە مامەڵە لەگەڵ ئەو کاریگەرییانە کراوە کە لەم تاشراوە بەردینانەدا بەدی هاتوون. نەریتی بەردتاشیی "دێکان"* شێوازی "پالاڤا"*ی باشوور هەڵدەمژێت، کە حوکمی شێوەی ڕووخسار و جەستە دەکات. ئەم ڕاستییە بە باشی لە فیگەرەکانی شیڤا و پارڤاتی و لەو خوداوەندانەی ڕووبار کە لە هەیوانە (پۆرتیکۆ)* ناوەندییەکەی کۆمەڵەکەدا هەن، نیشان دراوە. وەک چۆن "کرامریش" بە دەڵێت:

"قووڵی و تاریکی بەپێی **داخوازییە دەروونییەکان** دابەش کراون، کە هونەرمەندەکە لە هەر فیگەرێکی تاکەکەسیدا بەرجەستەی کردوون".

کاریگەرییە سۆزدارییەکان لە ڕێگەی دەستکارییەکی وریایانە و هۆشیارانەوە، بە ڕووناکی و سێبەر جەختیان لێ کراوەتەوە. جووڵەکان لەناو بۆشاییەکی قووڵی سندوق–شێوەدا دانراون، کە فیگەرەکان وا دەردەکەون لەناو تاریکییەکەوە دەربکەون بەپێی قووڵیی نەخشەکە، کە ئەویش دیسانەوە بۆ چەندین ئاست پلەبەندی کراوە لە ڕێگەی بڕینە پاشەکشێ پێکراوەکانەوە. ئەم پلەبەندییانە بەپێی پێداویستیی جیاکاریی دەروونی دیاری دەکرێن؛ هەر مەزاج و هەستێک لە ژینگەی گونجاوی خۆیدا و بەپێی پلە جیاوازەکانی توندییەکەی وەسف کراوە. ئەم ڕێکخستنە وەستایانەیەی ڕەگەزە جیاوازەکانی پێکهاتەکە، کاریگەرییەکی درامیی چڕوپڕ دەبەخشێتە هەر نەخشێک بە گشتی. نەریتی بەردتاشیی دێکان، دوای چەندین سەدە لە ئەزموون، دەگاتە بەرزترین ئاستی دەستکەوت لە تاشراوە باڵاکانی پەرستگای تاکبەردی کایلاسا لە ئێلۆرا.[5]

---

* مەبەست لە **نشینگەی دڵخوازی شیڤا** ئاماژەدانە بە تێگەیشتنی ئایینی و میتۆلۆژی لەبارەی خوداوەند **شیڤا** لە ئایینی هیندۆسیدا، کە بەپێی باوەڕی هیندۆسی، **کێوی کایلاسا** کە چیایەکی ڕاستەقینەیە لە زنجیرە چیاکانی هیمالایا (تەنها شوێنێکی جوگرافی نییە، بەڵکو وەک ماڵ و نشینگەی هەمیشەیی شیڤا و هاوسەرەکەی (پارڤاتی) سەیر دەکرێت.

* **سەمای شیڤا ناتاراجا** (**Shiva Nataraja**) ، کە بە "پاشای سەما" ناسراوە، یەکێکە لە گرنگترین و قووڵترین هێماکانی فەلسەفە و ئایینی هیندۆسی. ئەم سەمایە تەنها جووڵەیەکی جەستەیی نییە، بەڵکو گوزارشتە لە پێنج کردەوەی سەرەکیی گەردونی: **دروستکردن** (**Srishti**): لە ڕێگەی دەهۆڵە بچووکەکەی دەستی ڕاستی، کە دەنگی یەکەم لەرەلەری دروستبوونی گەردوون دەردەکات. **پاراستن** (**Sthiti**): بە دەستەکەی تری کە ئاماژەی "مەترسن (Abhaya Mudra)" نیشان دەدات، پارێزگاری لە جیهان دەکات. **وێرانکردن** (**Samhara**): لە ڕێگەی ئەو ئاگرەی لە دەستی چەپیدایە(Agni) ، کە کۆتایی بە گەردوون و نەزانی دەهێنێت بۆ ئەوەی دووبارە نوێ بێتەوە. **پەردەپۆشکردن** (**Tirobhava**): شاردنەوەی ڕاستی لە پشت پەردەی خەیاڵ (Maya) بۆ تاقیکردنەوەی مرۆڤ. **ڕزگاربوون** (**Anugraha**): پێیە بەرزکراوەکەی هێمایەکە بۆ ڕزگاربوونی ڕۆح لە کۆت و زنجیرەکانی ئەم جیهانە.

پەیکەری سەمای شیڤا ناتاراجا کراوە:

---

[5] S. K. Saraswati, *A Survey Of Indian Sculpture*, 163P-167P.

* **شیڤا بایرەڤا** (**Shiva Bhairava**) یەکێکە لە ترسناکترین و توندترین شێوەکانی خوداوەند شیڤا لە ئایینی هیندۆسیدا. وشەی "بایرەڤا" خۆی بە واتای "ترسناک" یان "سامناک" دێت. ئەم شێوەیەی شیڤا گوزارشت لە لایەنە وێرانکەر و دادپەروەرەکەی دەکات، وەک لە وێنەکەدا دیارە:

پەیکەری شیڤا بایرەڤا:

* **رێنی گرووسێت** (René Grousset)(١٨٨٥–١٩٥٢) مێژوونووس و رۆژهەڵاتناسێکی ناوداری فەرەنسی بوو، کە بە یەکێک لە گەورەترین شارەزایانی هونەر و شارستانییەتە ئاسیاییەکان لە سەدەی بیستەمدا دادەنرێت.

* **راڤانا** (**Ravana**) یەکێکە لە ناسراوترین و ئاڵۆزترین کەسایەتییەکانی ناو میتۆلۆژیای هیندۆسی. ئەو پاشای دوورگەی "لانکا" و سەرۆکی تاقمێک بووە کە پێیان دەوترێت **راکشاسا** . بەپێی داستانەکان (بەتایبەت داستانی رامایانا)، راڤانا تەنها شەڕانگێزێکی ئاسایی نەبووە، بەڵکو زانایەکی زۆر گەورە و شوێنکەوتوویەکی سەرسەختی خوداوەند شیڤا بووە. ئەو بە "دە سەر (Dashanan)" وێنا دەکرێت، کە هێمایە بۆ زانیارییە بێسنوورەکانی لە بوارە جیاوازەکاندا.

* چیرۆکی هەوڵدانی **ڕاڤانا** بۆ **جوڵاندنی کێوی کایلاسا** یەکێکە لە بەناوبانگترین ئەفسانەکانی ئایینی هیندۆسی، کە لە ڕاستیدا تێکەڵەیەکە لە دڵسۆزیی زۆر و لووتبەرزیی بێسنوور. هۆکارەکان بەم شێوەیە بوون:

١ .دڵسۆزی و ویستی نزیکی لە شیڤا

ڕاڤانا شوێنکەوتوویەکی سەرسەختی خوداوەند شیڤا بوو. ئەو دەیویست شیڤا هەمیشە لەگەڵیدا بێت لە وڵاتەکەی خۆی (لانکا). کاتێک زانی شیڤا نایەت بۆ لانکا، بڕیاری دا هەموو کێوەکە (کایلاسا) کە ماڵی شیڤایە، هەڵکەنێت و بە کۆڵ بیبات بۆ وڵاتەکەی خۆی تا هەمیشە لە پەنای خوداوەندەکەیدا بێت.

٢ .لووتبەرزی و نیشاندانی هێز

ڕاڤانا تازە لە جەنگێکی گەورە سەرکەوتووبوو و هەستی دەکرد هیچ کەس لە گەردووندا ناتوانێت ڕێگری لێ بکات. کاتێک گەیشتە بناری کێوی کایلاسا، "ناندین" (گاکەی شیڤا) ڕێگەی لێ گرت و پێی وت کە ناتوانێت بڕواتە سەرەوە. ڕاڤانا لە جیاتی ئەوەی بە ڕێزەوە بوەستێت، سوکایەتی بە ناندین کرد و بڕیاری دا هێزی خۆی نیشان بدات بەوەی هەموو چیاکە لە بنەوە هەڵکەنێت.

پەیکەری ڕاڤانا:

* له میتۆلۆژیا و ئایینەکانی هیندۆسی و بودیستیدا، **راکشاسا (Rakshasa)** بوونەوەرێکی نائاسایی و بەهێزە کە زۆر جار وەک "دێو" یان "ڕۆحی شەڕانگێز" وەسف دەکرێت.

* **پارڤاتی (Parvati)** یەکێکە لە گرنگترین و خۆشەویستترین خوداوەندەکان لە ئایینی هیندۆسیدا. ئەو وەک **هاوسەری شیڤا** و دایکی گەردوون دەناسرێت. ناوی "پارڤاتی" لە وشەی(Parvat) ی زمانی سانسکریتییەوە هاتووە کە بە واتای **"کێو "**دێت، چونکە بەپێی ئەفسانەکان ئەو کچی "هیمەڤات"ـە (پاشای چیاکانی هیمالایایە).

* **نەریتی بەردتاشیی دێکان (Deccan)** ئاماژەیە بۆ یەکێک لە شکۆدارترین و دەگمەنترین قۆناغەکانی مێژووی هونەری هیندستان، کە تێیدا پەرستگا و پەیکەرەکان لە ناو جەرگەی چیاکان و تاشەبەردە زیندووەکاندا تاشراون، نەک بە بەردی جیاواز دروست بکرێن. هەرێمی "دێکان" دەکەوێتە بەشی ناوەڕاست و باشووری هیندستان، و ئەم نەریتە لێرەدا گەیشتە لووتکەی خۆی. دەکرێت تایبەتمەندییەکانی ئەم نەریتە لەم خاڵانەدا کورت بکەینەوە: **.تەکنیکی "تاشینی پێچەوانە"** جیاواز لە تەکنیکی بیناسازیی ئاسایی (کە بەردەکان لەسەر یەک دادەنرێن بۆ دروستکردنی دیوار)، لە نەریتی دێکاندا هونەرمەندەکان لە **سەرەوە بۆ خوارەوە** کاریان کردووە. ئەوان کێوێکی تاشەبەردیان هەڵبژاردووە، پاشان دەستیان کردووە بە تاشینی، وەک ئەوەی پەیکەرێکی زەبەلاح دروست بکەن . **"گۆڕینی چیا بۆ پەرستگا"** پەرستگای **کایلاسا** لە ئێلۆرا، کە پێشتر باسمان کرد، باشترین نموونەی ئەم نەریتەیە. ئەوان تەنها ئەشکەوتێکیان دروست نەکردووە، بەڵکو هەموو پێکهاتەی پەرستگاکە (بەنەخش، پەیکەر، ڕێڕەو و سەقفەکەی) لەناو یەک پارچە بەردی گەورەی چیایەکەدا تاشراوە. ئەمە پێویستی بە وردکارییەکی ئەندازیاریی بێوێنە هەبووە، چونکە بچووکترین هەڵە نەدەتوانرا چاک بکرێتەوە.

پۆرتیکۆ (Portico) زاراوەیەکی تێیاروانییە و ئاماژەیە بۆ **ڕێڕەوێکی داپۆشراو** یان **هەیوانێک** کە سەقفەکەی لەسەر چەندین **کۆڵەکە (ئەستوون)** ڕاگیرابێت. ئەم بەشە زۆربەی کات لە بەردەم دەروازەی سەرەکیی بیناکان یان پەرستگاکاندا دروست دەکرێت.

دەربارەی پەرستگای هیندی:

پەرستگای هیندی سەرەڕای ئەو گۆڕانکارییە زۆرانەی لە ماوەی مێژوودا بەسەریدا هاتووە، هێشتا گوزارشت لە سیفەتە تاکەکەسییەکانی ڕێوڕەسمە ڤێدابییەکان دەکات. لەو ڕێوڕەسمانەدا هیچ خزمەتگوزارییەکی بەکۆمەڵ بوونی نییە، هەربۆیە هیچ هۆڵێکی گەورە نییە کە باوەڕداران تێیدا بۆ نوێژی بەکۆمەڵ کۆببنەوە. بەڵکو پەرستگاکە شوێنی نیشتەجێبوونی تایبەتی خوداوەندەکەیە، کە لە چوارچێوەی شێوازێکی مرۆیی یان لە ناو پەیکەرێک یان هێمایەکدا دەژی. ئەرکی پیاوانی ئایینی دابینکردنی پێداویستییەکانی ژیانی ڕۆژانەی خوداوەندەکەیە: یان بە ئاگاهێنانەوەی بە مۆسیقا، شوشتنی، پێشکەشکردنی قوربانی بۆ ژەمەکان و ڕازیکردنی خوداوەندەکەیە بە هەموو شێوەیەک، بە تایبەتی بە خوێندنەوەی نزاکان، سرودە ئایینییەکان. هەروەها پیاوانی ئایینی ناوبژیوانن لە نێوان خوداوەند و پەرستشکارەکەیدا، لە نێوان پیرۆز و ناپیرۆزدا. پەرستشکارەکە ڕێز و پێشکەشکارییەکانی دەهێنێت، پیاوانی ئاینیش لای خوداوەندەکە پەسەندیان دەکات و لە کۆتاییدا خۆی وەریان دەگرێت. هەروەها هیچ ڕۆژێکی پشووی پیرۆز لە ژیانی ئایینی هیندیدا نییە، هیچ ڕۆژێکی دیاریکراوی پشوو نییە کە لە مەودای کورتدا دووبارە ببێتەوە، بەڵام ساڵنامەکە پڕە لە فێستیڤاڵ کە دەبنە هۆی دروستبوونی بازاڕ و

سەردانیکەرانی ئایینی، سەردانکەرانی پرایاگ، بنارس و پوری بە سەدان هەزار دەژمێردرێن؛ هەربۆیە جێی سەرسوڕمان نییە کە ئیمکاناتی پەرستگاکان چێشتخانەی زەبەلاح و شوێنی شوشتنی گەورە لەخۆ دەگرن. ناوەندی ڕۆحی پەرستگاکە "پیرۆزترین شوێن"ە کە خوداوەندەکە لە ناو پەیکەرێکی تایبەتی پیرۆزدا نیشتەجێیە: لە سەرووی ئەم شوێنەوە تاوەرێکی فرە نهۆمی بەرز دەبێتەوە کە دەتوانرێت ستایلی تەواوی بیناکەی لێوە هەڵبهێنجرێت. وەک پێشتر ئاماژەمان پێ کرد، سێ ستایلی سەرەکی لە تەلارسازی هیندیدا هەن: ناگارا (Nagara)ی لاکێشەیی لە باکوور؛ ڤیسارا (Vesara)ی بازنەیی کە تایبەتە بە ناوچەی ئاندرا لە کەناری ڕۆژهەڵات؛ و دراڤیدی (Dravidian)ی هەشتلا لە باشوور. لەبەردەم شوێنە پیرۆزە ناوەندییەکەدا، هۆڵی ستووندراری کراوە هەن کە پەیکەرە پیرۆزەکان، عەرەبانەی خوداوەند، شوێنەکانی شوشتن و هۆڵێکی سەماکردن بۆ "بایادێرە" (سەماکارانی پەرستگا) بەناوبانگەکان لەخۆ دەگرن. پەرستگا دراڤیدییەکان هەروەها بە پێکهاتە هەرەمییە گەورەکان لەسەر دەروازەکان ناسراون کە حەوشە یەک لە دوای یەکەکانی ناو پەرستگاکە بەیەکەوە دەبەستنەوە. زۆربەی کات ڕوکاری هەموو بیناکان بە ڕازاندنەوەیەکی زۆر و دەوڵەمەند داپۆشراون، کە زۆرجار وێنەی سەرسوڕهێنەرن، کە تێیدا پەیکەرتاشی هیندی بە شێوازی خۆی هەوڵیداوە تەفسیری سروشتی سەروو-مرۆیی ئەو هێزانە بکات کە ئایین گەردوونەکەی پێ ئاوەدان کردوونەتەوە.[6]

---

* مەبەست لە «**سیفەتە تاکەکەسییەکانی ڕێوڕەسمە ڤێدایییەکان**» لە ناوەڕۆکی ئەم دەقەدا، ئاماژەیە بۆ ئەوەی کە لە ئایینی هیندودا، پەیوەندیی نێوان مرۆڤ و خوداوەند پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆ و تاکەکەسییە، نەک بەکۆمەڵ. هەروەها **ڕێوڕەسمە ڤێدایییەکان** (Vedic Rituals) کۆمەڵێک نەریت و سرووتی ئایینین کە بنەچەیان دەگەڕێتەوە بۆ ڤێداکان (کۆنترین دەقە پیرۆزەکانی ئایینی هیندو). ئەم ڕێوڕەسمانە بناغەی ئایینی هیندوی دێرین پێکدەهێنن.

* مەبەست لە «**سەردانکەرانی پرایاگ**» ئەو ملیۆنان کەسەیە کە وەک گەشتیاری ئایینی (زیارەتکار) ڕوو لە شاری پرایاگ (Prayag) دەکەن، کە ئێستا بە ئەلاهاباد (Allahabad) دەناسرێت.

* **بنارس** (Benares) و **پوری** (Puri) دوو لە پیرۆزترین شارەکانی هیندستانن کە ناوەندی سەرەکیی گەشتە ئایینییەکانن.

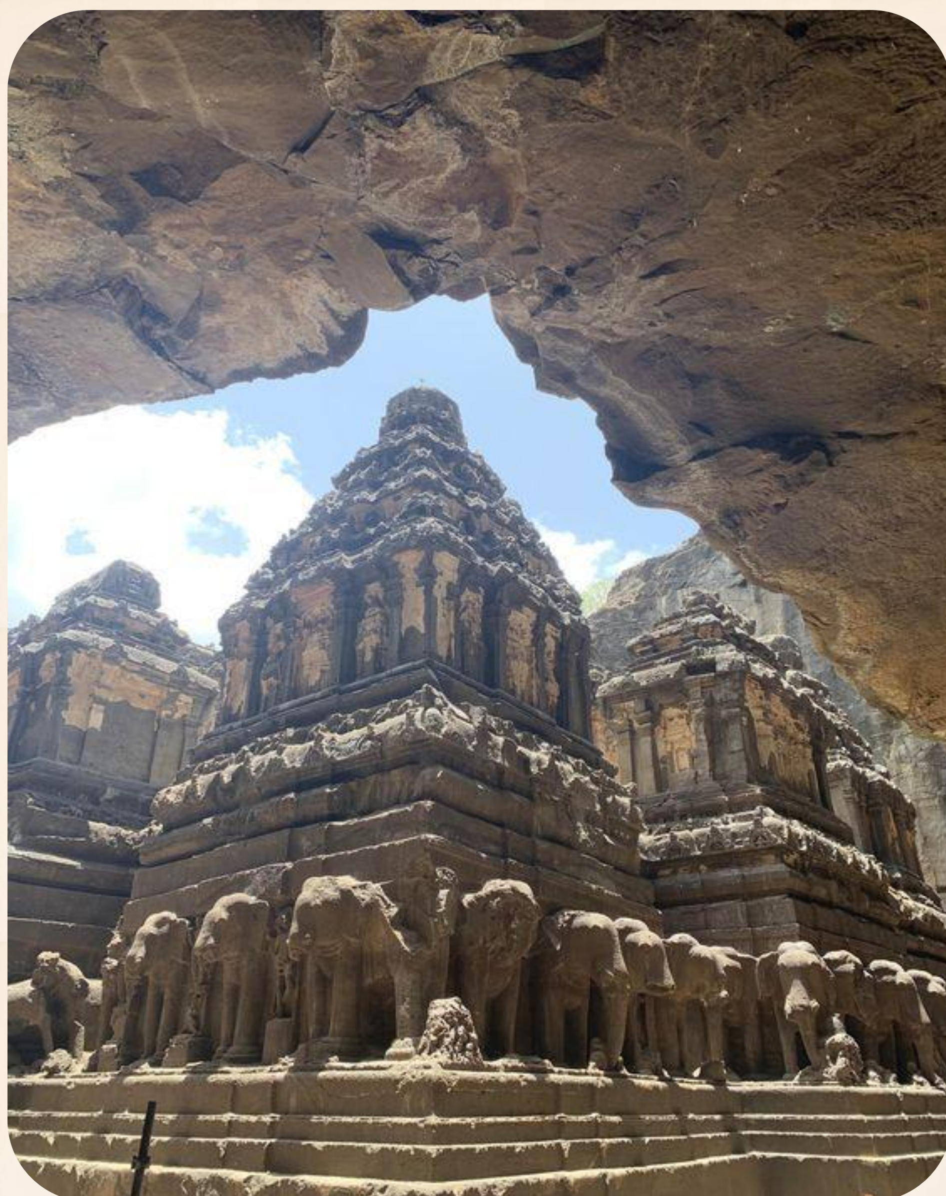
[6] Monod Bruhl, Levi, *Indian Temples*, P4-P5.

هێرش بۆ سەر پەرستگای کایلاسا:

ئەم پەرستگایە تەنها شوێنی پەرستن نەبووە، بەڵکو گۆڕەپانی ململانێیەکی قووڵی ئایینی و فەلسەفی بووە. کاریگەریی بڵاوبوونەوەی دەسەڵاتی ئیسلامی لە هیندستان، بە تایبەت لە سەردەمی ئیمپراتۆریەتی مەغۆلدا، گۆڕانکارییەکی ڕادیکاڵی لە مامەڵەکردن لەگەڵ هونەر و تەلارسازیی هیندۆسیدا دروست کرد. ئەورەنگزێب، وەک پاشایەکی خاوەن دیدگایەکی توندی شەریعەت، پەرستگای کایلاسای وەک هێمایەک بۆ "بتپەرستی" دەبینی کە دەبێت لەسەر زەوی بسڕێتەوە. لێرەوە هێرشە مێژووییەکە دەست پێ دەکات کە تێیدا ئایین وەک هێزێکی سیاسی بەکارهێنرا بۆ سڕینەوەی ناسنامەیەک کە پێشووتر بۆ ماوەی نزیکەی هەزار ساڵ لە ناو بەردەکاندا پارێزراو بوو. ئەو تەنها وێرانکارییەکی هەڕەمەکی نەبوو، بەڵکو پرۆژەیەکی ڕێکخراو بوو. هێرشبەرەکان بەو تێگەیشتنە ئایینییەوە دەستیان پێ کرد کە شکاندنی پەیکەری خوداوەندەکان، وەک "شیڤا" و "ڕاڤانا"، دەبێتە هۆی شکاندنی شکۆی ئەو ئایینە لە ناو دڵی خەڵکەکەدا. بۆیە دەبینین زۆربەی ئەو زیانانەی کە مێژوونووسان تۆماریان کردووە، ڕوخساری پەیکەرەکان و ئەو بەشانەی جەستەیان گرتووەتەوە کە هێمای پیرۆزییان هەبووە. کاریگەریی ئەم دیدگا ئیسلامییە لەو سەردەمەدا وای کرد کە پەرستگاکە لە شوێنێکی زیندووی پڕ لە ڕێوڕەسمەوە بگۆڕدرێت بۆ شوێنێکی بێدەنگ و بریندار، کە تێیدا دووکەڵی ئەو ئاگرانەی بۆ تێکدانی بەردەکە کرابوونەوە، تا ئێستاش وەک پەڵەیەکی ڕەش بە سەقفی پەرستگاکەوە ماونەتەوە و گەواهی ئەو ململانێیە دەدەن. گێڕانەوەکان دەڵێن کە کاتێک کرێکارەکان نەیانتوانی بە تاشینی ستوونەکان پەرستگاکە بڕووخێنن، تووشی جۆرێک لە نائومێدی بوون، چونکە پەرستگاکە بەشێک بوو لە شاخەکە و ڕووخاندنی وەک ڕووخاندنی خودی زەوی وابوو. ئەم ململانێیە لە نێوان ویستی تێکدان و خۆڕاگریی بەردەکە، وای کرد کە کایلاسا وەک برینداریێکی مەزن بمێنێتەوە؛ پەرستگایەک کە ئەگەرچی ڕوخساری شێوێنراوە، بەڵام جەستە بەردینەکەی هێشتا وەک گەورەترین مانیفێستی هونەری لە جیهاندا ڕاوەستاوە و نیشانی دەدات کە چۆن هەندێک جار مێژوو ناتوانێت بە تەواوی ئەوەی ڕابردوو دروستی کردووە، بیسڕێتەوە. ئەم مەبەستە، سوپایەکی تایبەت کە لە ١٠٠٠ کرێکاری شارەزا پێکهاتبوو، بۆ ماوەی سێ ساڵ لە پەرستگاکە جێگیر کران و ئەرکیان تەنها ڕووخاندنی بیناکە بوو. کرێکارەکان سەرەتا بە ئامێری سادەی وەک چەکوش و مێخ دەستیان پێ کرد، بەڵام کاتێک بینییان بیناکە لە یەک پارچە بەردی شاخەکە تاشراوە و هیچ جومگە و ستوونێکی جیاکراوەی نییە کە بە ڕووخاندنی سەقفەکە دابڕمێت، تووشی بنبەستێکی ئەندازیاری بوون. ئەمە وای کرد پەنا بەرن بۆ بەکارهێنانی ئاگرێکی زۆر لە دەوری ستوونەکان و ناو هۆڵەکان بۆ ئەوەی لە ڕێگەی

گەرمکردنی بەردەکە و پاشان ڕشتنی ئاوی سارد بە سەریدا، درز لە بەردە بازاڵتەکەدا دروست بکەن، بەڵام ئەم هەوڵەش تەنها بووە هۆی ڕەشبوونی دیوارەکان و تێکدانی ڕووکەشی بەردەکە نەک ڕووخانی بنەڕەتی بیناکە. لە ئەنجامی ئەم شکستە فیزیکییەدا، ستراتیژی هێرشەکە لە "ڕووخاندنی تەواوەتی"یەوە گۆڕدرا بۆ "شێواندنی سیما" لێرەدا کاریگەریی دیدگای ئیسلامی ئەو سەردەمە بە ڕوونی دەردەکەوێت، کە تێیدا بڕیاردرا هەرچی پەیکەر و نەخشی خوداوەندەکان هەیە بشێوێنرێن بۆ ئەوەی پیرۆزییەکەیان لەدەست بدەن. کرێکارەکان بە وردی دەستیان کرد بە شکاندنی لووت، دەموچاو، و دەست و قاچی پەیکەرە مەزنەکان، بەتایبەت ئەو پەیکەرانەی کە نوێنەرایەتی "شیڤا" و "ڕاڤانا"یان دەکرد. دوای سێ ساڵ کارکردنی بەردەوام و خەرجکردنی تێچوویەکی زۆر، ئەورەنگزێب بینی کە بیناکە وەک قەڵایەکی بەردین هێشتا ڕاوەستاوە و تەنها زیانێکی کەم بە پەیکەرەکان گەیشتووە، بۆیە بە ناچاری و نائومێدییەوە فەرمانی کشانەوەی دا. ئەم ڕووداوە لە مێژوودا وەک بەڵگەیەک ماوەتەوە کە چۆن تێکەڵبوونی هێزی سیاسی و ئایینی هەوڵی سڕینەوەی مێژوویەکی تریان دا، بەڵام پتەویی ئەندازیاریی پەرستگاکە وای کرد کە کایلاسا بمێنێتەوە و تا ئەمڕۆش شوێنەواری ئەو ئاگر و چەکوشانە بە پێوەی دیارە. لە ڕووی کاریگەریی فیکریی ئیسلامییەوە لەو سەردەمەدا، هێرشەکە تەنها تێکدانی بینایەک نەبوو، بەڵکو هەوڵێک بوو بۆ گۆڕینی فەزای گشتی. ئەورەنگزێب دەیویست بیسەلمێنێت کە هێزی سیاسی و ئایینیی ئەو دەتوانێت "سیمبولە پیرۆزەکان"ی بەرامبەر بێدەنگ بکات. لە کتێبی"Cave Temples of India" دا ئاماژە بەوە دراوە کە زۆربەی ئەو ستوونانەی کە لە ناوەوەی پەرستگاکەدا بوون و نەخشی خوداوەندەکانیان لەسەر بوو، بە ئەنقەست ڕوخساریان پان کراوەتەوە یان بە چەکوش شوێنەواری قووڵیان تێدا دروست کراوە بۆ ئەوەی هەر کەسێک بچێتە ژوورەوە، هەست بە ترس و نائومێدی بکات نەک ئارامیی ڕۆحی. ئەمە نیشانەی ئەوەیە کە ئیسلام لەو سەردەمەدا وەک ئامرازێکی سیاسی بۆ چەسپاندنی دەسەڵات بەکار هاتوە، بە جۆرێک کە هەر شوێنەوارێکی کۆن کە گوزارشت بێت لە مێژوویەکی جیاواز، دەبوو نیشانەی "شکست"ی پێوە دیار بێت. تەنانەت باس لەوە دەکرێت کە کرێکارەکان کاتێک نەیانتوانی بە تەواوی بیناکە بڕووخێنن، دەستیان کرد بە تێکدانی سیستەمی ئاوەڕۆ و ئەو کاناڵە وردانەی کە بۆ هاتنی ئاوی باران لە شاخەکەدا تاشرابوون، تا پەرستگاکە تووشی لافاو و داخوران بێت لە داهاتوودا. سەرەڕای هەموو ئەمانە، وردەکارییە درشتەکانی ناو لێکۆڵینەوەکان دەریدەخەن کە چۆن پەرستگای کایلاسا وەک جەستەیەکی زەبەلاح بەرگەی ئەو هەموو ئازارەی گرتووە. مێژوونووسان باس لەوە دەکەن کە پاشماوەی ئەو سەدان تەن دار و کایەی تر بۆ سووتاندنی

ستوونەکان بەکارهێنران، تا سەدەی نۆزدەهەمیش وەک خۆڵەمێش و ڕەشی لە گۆشە تاریکەکانی پەرستگاکەدا مابوونەوە. ئەمە نیشان دەدات کە قەبارەی هێرشەکە و ئەو وزەیەی بۆ تێکدانی خەرج کرابوو، لە ڕادەبەدەر بووە. بەڵام لە کۆتاییدا، پەرستگاکە لە ڕووی ئەندازیارییەوە سەرکەوت بەسەر ئەو ئیرادە توندوتیژەدا؛ چونکە تاشینی پەرستگایەک لە سەرەوە بۆ خوارەوە وای کردبوو کە پەرستگاکە ببێتە قەڵایەکی سروشتی کە هیچ خاڵێکی لاوازی نەبوو بۆ ڕووخاندن.[7]

[7] Richard M. Eaton, *Temple Desecration and Indo-Muslim States.*

لایەنی فەلسەفی لە پەرستگای کایلاسادا:

کاتێک پاشا "کریشنای یەکەم" فەرمانی دروستکردنی پەرستگایەکی لەم شوێنەدا دا، هەموو ئەوەی هەبوو گردێکی ڕووت بوو، کە نزیکەی ٢٠٠ پێ لە دەشتاییەکانی دەوروبەری بەرزتر بوو و لە بەردی بازاڵتی ڕەق پێکهاتبوو. بۆیە پەرستگاکە "بونیاد نەنراوە"؛ تەنانەت یەک بلۆک بەرد یان هەر کەرەستەیەکی تر بۆ شوێنەکە نەهێنراوە. لە جیاتی ئەوە، پەرستگاکە بە واتای وشە لە ناو گردەکە داتاشراوە، لەلایەن هونەرمەندە شارەزاکانەوە لە سەرەوە بۆ خوارەوە هەڵکۆڵراوە و نەخشێنراوە. بە واتایەکی تر، پەرستگای کایلاسا گەورەترین پەرستگای یەکپارچەیە، کە تا ئێستا دروست کرابێت، پەیکەرێکی زەبەلاحە کە لە ناو بەرد داتاشراوە و ناوەکەی ڕازێنراوەتەوە، بێ ئەوەی هیچ شتێکی بۆ زیاد بکرێت جیا لەوەی " **کە خۆی لەوێدا هەبووە** ".[8] ئەو فەلسەفەیەی لە پەرستگای کایلاسا بەرچاو دەکەوێت، هێنانەبوونی نەبوونە. لێرەدا مادده (بەرد) پێویستی بەوە نەبووە "دروست بکرێت"، بەڵکو پێویستی بەوە بووە "دا بتاشرێت". لە پەرستگاکانی تردا، تەلارساز لە سفرەوە دەست پێ دەکات و بەرد لەسەر بەرد دادەنێت بۆ ئەوەی "بوون"ێک دروست بکات؛ بەڵام لە کایلاسادا، پەرستگاکە پێشتر هەبووە (**لە ناو شاخەکەدا**)، هونەرمەندەکە تەنها لە ڕێگەی "داتاشین" و "لابردنی" بەشە زیادەکان، ئەو شاکارەی لە ناو سکی بەردەکەوە دەرهێناوە. فەلسەفەی بنەڕەتی لێرەدا بریتییە لە هێنانە خوارەوەی پیرۆزییە ئاسمانییەکان بۆ سەر زەوی، تاوەکو مرۆڤ بتوانێت لە ڕێگەی ماددەوە (بەرد) پەیوەندی بە ناماددەوە (ڕۆح) بکات. تاشینی پەرستگاکە لە سەرەوە بۆ خوارەوە، ئاماژەیەکی فەلسەفییە بۆ دابەزینی ڕووناکی و مەعریفە لە خوداوەندەوە بەرەو مرۆڤایەتی، کە تێیدا خودی بەردەکە لە دۆخی "تاریکی و نەزانی" دەردەهێنرێت و دەکرێت بە فۆرمێکی ڕێکخراو و پڕ لە مانا، وەک ئەوەی لەناو پەرستگاکەدا دەر دەکەوێت، هەروەها ئەندازەی پەرستگاکە بە جۆرێکە کە ڕووناکی و سێبەر تێیدا یارییەکی فەلسەفی دەکەن. ژوورە ناوەندییەکان بە ئەنقەست تاریک و کەم ڕووناکین. ئەمە گوزارشتە لەوەی کە ڕاستییە هەرە قووڵەکان لە شوێنە دەنگدەرو ڕووناکەکاندا نین، تاشینی پەرستگای کایلاسا کە پێویستی بە لادانی ٤٠٠ هەزار تۆن بەرد هەبووە و چەندین نەوەی خایاندووە، ئەمە گوزارشتە لە دیدگای هیندی بۆ "کات". لێرەدا کات وەک هێڵێکی ڕاست نابینرێت، بەڵکو وەک سوڕێکی ئەبەدی وایە. ئەو کارەی لێرەدا کراوە، کرێکارەکان زانیویانە کە بەرهەمی کارەکەیان لە تەمەنی خۆیاندا

---

[8] Ariel Glucklich, *Vishnu Hindu Culture in Historical Perspective*, P19

نابینن، بەڵام بەردەوام بوون. ئەمە فەلسەفەی "کارما یۆگا"یە؛ کارکردن لە پێناو خودی کارەکە و لە پێناو پیرۆزیدا، نەک بۆ ناوبانگ یان دەستکەوتی کاتی. هەر تاشینێکی سەر ئەم بەردە، زیکرێکی فیزیکی بووە بۆ کرێکارەکان، وەک بڵێیت هونەرمەندەکە ویستی ئەوەی هەبووبێت کە کات لە ناو بەردەکەدا ڕابگرێت و مێژوو بکات بە ئەبەدییەت. فەلسەفەی دروست کردنی پەرستگای کایلاسا لە کورتترین وەسفیدا بریتییە لە "سەلماندنی مەحاڵ". ئەم پەرستگایە پێت دەڵێت کە کاتێک مرۆڤ دەبێتە ئامرازێک بۆ هێزێکی گەورەتر، دەتوانێت لە سنوورەکانی ماددە تێپەڕێت. کایلاسا داوەتنامەیەکە بۆ گەڕانەوە بۆ "ناوەند"؛ بۆ دۆزینەوەی ئەو کێوە پیرۆزەی کە لە ناو ناخی هەموو مرۆڤێکدا هەیە و چاوەڕێی تاشین و دەرکەوتن دەکات. پەرستگاکە پێمان دەڵێت کە ئێمە تەنها بینەری گەردوون نین، بەڵکو بەشێکین لەو بەردە یەکپارچەیەی کە هەموو بوونی لێ دروست بووە. لە بیناسازیی ئاساییدا، بینا فەزایەک داگیر دەکات، بەڵام لە کایلاسادا، بیناکە لە ئەنجامی خاڵیکردنەوەی فەزا دروست بووە. ئەمە ڕەنگدانەوەی فەلسەفەی "شونیاتا" یان چۆڵاییە. لێرەدا "نەبوون" (ئەو بەردانەی تاشراون و فڕێدراون) مانا دەبەخشێتە "بوونی" پەرستگاکە. فەیلەسوفانی پشت ئەم پرۆژەیە ویستوویانە نیشانی بدەن کە فۆرم تەنها لە ڕێگەی دەستکاریکردنی بۆشاییەوە دروست دەبێت. تاشینی پەرستگاکە لە لوتکەوە بۆ بنکە، لە کاتێکدا جیهانی ماددی هەمیشە لە خوارەوە بۆ سەرەوە گەشە دەکات (وەک ڕووەک یان خانوو)، مەعریفەی خودایی لە سەرەوە بۆ خوارەوە "دادەبەزێت". ئەم جۆرە تاشینە جەخت لەوە دەکاتەوە کە "بیرۆکە" پێش "ماددە" دەکەوێت. پەرستگاکە پێش ئەوەی بتاشرێت بێت، لە مێشکی ئەندازەیارەکەدا وەک "کۆی گشتی" بوونی هەبووە. پەیکەرەکانی سەر دیوارەکانی کایلاسا تەنها دیکۆر نین، لە فەلسەفەی جوانکاریی هیندیدا، هونەر دەبێت بینەر بگەیەنێتە دۆخێکی "بێ-خودی". کاتێک تۆ سەیری پەیکەری سەمای شیڤا یان جەنگەکانی ڕامایانا دەکات، تۆ لە "کاتی مێژوویی" دەچیتە دەرەوە و دەچیتە ناو "کاتی میتۆلۆژی". پەرستگاکە دەیەوێت پێت بڵێت کە مێژووی مرۆڤایەتی (جەنگ، خۆشەویستی، ململانێ) هەمووی بەشێکە لە یارییەکی گەردوونی، کە خوداوەند ئەنجامی دەدات، و ئەرکی مرۆڤ تێگەیشتنە لەم یارییە نەک تەنها تێوەگلان تێیدا. قووڵترین خاڵی فەلسەفی لە پەرستگای کایلاسادا، لەو شوێنەدایە کە هیچ نەخش و نیگارێکی لێ نییە: ژووری ناوەکی یان "سکی پەرستگا". دوای تێپەڕین بەناو هەزاران پەیکەری ورد و ئاڵۆزدا، دەگەیتە ژوورێکی سادە، تاریک و بێدەنگ. ئەمە گوزارشتێکی فەلسەفییە لەوەی کە:

" زمان و وێنا: دەتوانن تەنها تا لێواری ڕاستی بتبەن. بەڵام ڕاستی خۆی: بێ ناو، بێ شێوە و بێ وەسفە. ئەم دژایەتییە لە نێوان حەوشەیەکی پڕ لە ژاوەژاوی وێنەیی و ژوورێکی بێدەنگ، پڕە لە نیشانەی فەلسەفی "